

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (İSMUS), II/2 (2017), s. 23-56

OSMANLI'YI TANIMAK: OSMANLI-İSPANYA İLİŞKİLERİNDE YENİ DÖNEM VE "1784 YILINDA İSTANBUL'A SEYAHAT" KİTABI*

Faruk Bal **

Özet

Batı Avrupa'da ortaya çıkan siyasi ve iktisadi gelişmelere ilave uluslararası alanda ortaya çıkan gelişmelerin etkisiyle XVIII. yüzyılın başlarından itibaren, Osmanlı ve İspanya devletleri arasında yakınlaşma başladı. XVIII. yüzyılın başında İspanya'da hanedanın el değiştirmesinin bu yakınlaşmada önemli bir yeri vardır. Tahtın yeni varisleri Osmanlı Devletiyle antlaşma yapmaya istekliydiler. Osmanlı Devletiyle varılacak bir antlaşma neticesinde İspanya, doğrudan ticaretin faydalarından yararlanmakla kalmayacak Kuzey Afrika kıyılarından ticarî aktivitelerine ve kıyılarına karşı gerçekleşen saldırılardan korunacaktı. Antlaşma, İspanya'nın İslam dünyası ile ekonomik ilişkilerini geliştirecekti. Uzun uğraşlar sonucu 1782 yılında İspanya ve Osmanlı devletleri arasında bir barış ve ticaret antlaşması imzalandı. Barış antlaşmasının ardından her iki tarafın birbirlerini tanıma çabaları başladı. Antlaşma sonrası ortaya çıkan ilk eserler İstanbul'a giden İspanyol görevliler tarafından kaleme alındı. Bu eserlerden biri Gabriel de Aristizábal'ın 1784 yılında İstanbul'a yaptığı seferde ortaya çıktı. José Moreno bu yolculukta Osmanlı Devleti hakkında rapor yazmakla görevlendirilmişti. Böylece "1784 Yılında İstanbul'a Seyahat" başlıklı çalışma kaleme alındı. Eser, III. Carlos'un ve onun Başnazırı Floridablanca'nın Akdeniz politikalarıyla yakından bağlantılıdır. 1784 Yılında İstanbul'a Seyahat kitabında yer alan iki ara açıklama bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Uluslararası alanda değişen siyasî ve iktisadî koşullar nedeniyle iki imparatorluğun birbirlerine yakınlaşma istekleri, birbirlerinden beklentileri ve barış süreciyle ortaya çıkan yeni dönemin Osmanlı-İspanya ilişkilerinde ne gibi sonuçlar doğurduğu konunun sınırları içerisinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı-İspanya ilişkileri, Osmanlı-İspanya Barış Antlaşması, Osmanlı-İspanya Ticaret Anlaşması, İstanbul'a seyahat, İspanya, Osmanlı ekonomisi, İstanbul.

* Bu çalışmanın ilk hali 30 Eylül-05 Ekim 2013 tarihleri arasında İspanya'nın Madrid Şehrinde Alcalá de Henares Üniversitesinde gerçekleştirilen 13th International Congress of Ottoman Economic and Social History (ICOSEH)'de sunulmuştur.

** Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, faruk.bal@medeniyet.edu.tr

RECOGNIZING THE OTTOMAN EMPIRE: THE NEW ERA IN OTTOMAN-SPANISH RELATIONS AND THE BOOK "A JOURNEY TO ISTANBUL IN 1784"

Abstract

From the beginning of the 18th century, a rapprochement between the Ottoman and Spanish empires emerged. In the rupture of the old competition at the beginning of that century, the new developments in the global arena played an important role. It is not possible to think this process independent of the political and economic developments of then in the world and in the Western Europe in particular. Both parties had to accord with the change in international arena. With the dynastic change in the early 18th century in Spain and Bourbons' inheriting the crown, brought new tendencies in foreign policies. The new owners of the throne searched for the ways to strike a deal with the Islamic World in general and Ottoman Empire in particular. Among the primary objectives of the Bourbon dynasty was the strengthening of the administrative and economic structure of the state besides establishing an economic structure which is not dependent on the silver coming from the colonies in the New World. In order to enhance the trade and to lessen the dependency of the economy to American silver to develop friendship with Ottoman Empire and the Islamic World as well as decreasing the influence of pirates alongside the Mediterranean coasts of the country were crucial. Concluding an agreement with the Ottoman Empire would not only provide Spain to enjoy the benefits of direct trade but also get protected from the attacks to its coastal regions and trade activities in the Northern Africa. This agreement would develop the economic relations with the Islamic World and bring revival to local and global markets thanks to the safe trading that it would promote. Wish of Spanish to conclude an agreement with the Ottoman Empire came into existence during the rule of Carlos III. Carlos III, who achieved a trade agreement with the Ottomans when he was the king of Naples, also wanted to make a deal when he acceded to the throne of Spain between the Ottomans and the Spanish. Following huge efforts, the initiative became successful and a trade agreement was signed in 1782 between Spanish and Ottoman states. When the agreement put an end to the conflict/competition, both sides came up with a chance to recognize and understand each other. The information transferred through ambassadors, spies, captives and via indirect means replaced by the information quoted by officers, travelers and independent authors who regularly traveled to the Ottoman territories. The first books following the agreement were written by the Spanish officers in charge who traveled to Istanbul. The style and the target of the works were closely related with the political and economic policies of the time. The first of these books emerged in the first journey of Gabriel de Aristizábal to Istanbul in 1784 which came after the agreement. José Moreno had been assigned to write a report about the Ottoman state during this journey. So, the work titled "A Journey to Istanbul in 1784" was completed. The book is quite related with the Mediterranean policies of Carlos III and his Prime Minister Floridablanca. Therefore, the subject of this study is how the Ottoman State was defined by the Spanish with respect to the content of the book "A Journey to Istanbul in 1784". The desire of the two empires to become closer to each other due to the changing political and economic conditions in the global arena, their collateral expectations and the results of the new era for the Ottoman-Spanish relationships are also going to be treated in this study, respectively.

Keywords: Ottoman-Spanish relations, Ottoman-Spanish peace agreement, Ottoman-Spanish trade agreement, Journey to Istanbul, Spain, Ottoman economy, Istanbul.

GİRİŞ

Osmanlı-İspanya ilişkileri her zaman dikkat çekici bir konu olmuştur. Bu iki devlet, uzun süre Akdeniz’de hakimiyet mücadelesi verdi. İspanyollar, İberya Yarımadası üzerinde birlik sağlayıp, bir dünya gücü olma yoluna girdiklerinde uluslararası ticaret yollarını kontrol edebilmek amacıyla öncelikle Doğu Akdeniz’e yöneldiler. Osmanlılar ise Batı’ya doğru ilerleme çabası içerisindeydiler. Böylece her iki devlet XVI. yy.da karşı karşıya gelerek birbirleriyle çetin bir mücadele içerisine girdiler. XVII. yy.da arada düşmanlık devam etmesine rağmen, doğrudan çatışmalar yaşanmadı. XVIII. yy.da ise İspanyolların, Osmanlı Devleti ile barış yapma çabalarını görüyoruz. Yüzyılın sonlarında artık barış yapılacak ve iki devlet arasındaki düşmanlık son bulacaktır.

Bu makalede Osmanlı-İspanya barışının ardından, Sultan’a hediyeler sunmak üzere İstanbul’a giden İspanyol filosunda bulunan, ilk seferi ve neticelerini yazmakla resmi olarak görevlendirilen Joseph Moreno’nun “1784 Yılında İstanbul’a Seyahat” adlı eserinin içerisinde yer alan iki ara açıklama incelenecektir. Joseph Moreno’nun “1784 Yılında İstanbul’a Seyahat” adlı kitabı, üzerinde dikkatle durulması gereken önemli bir eserdir. Özellikle XVIII. yy.da İspanyolların, Osmanlıya ve Osmanlı yönetimine resmi bakışını ve İstanbul’a giden heyetin gözlemlerini yansıtmaları açısından derinlemesine incelenmeyi hak etmektedir. Eserin tamamının değerlendirilmesini bir başka çalışmanın konusu olmak üzere bırakarak, burada kitapta yer alan iki açıklama bölümünü ele alacağız. Bu iki bölümün önemi, İspanyolların Osmanlı Devleti ile Barış ve Ticaret Anlaşması yapmalarındaki amaçlarını ve beklentilerini açıklaması açısından özel öneme sahiptir. Aslında bu iki açıklama resmi makamlara sunulmuş bir rapor niteliğindedir. Bu açıklamalar sayesinde dönemin Batı’da hakim olan iktisadi düşüncesi, Avrupa ülkelerinin Osmanlı Devleti ile ticareti, Osmanlı Devleti’nin Avrupa’ya ihracatı, Osmanlı limanları, Osmanlı’nın ihracatı ve ithalatı, İspanya’nın Osmanlı Devleti ile ticaretle diğer Batılı ülkelerle rekabet edebilmesi için neler yapması gerektiği gibi pek çok konuda malumat ediniyoruz.

Kitapta yer alan iki açıklamanın incelenmesi öncesinde Osmanlı-İspanya Barış ve Ticaret Antlaşmasının gerçekleşme süreci ve Antlaşma sonrasında İstanbul’a yapılan seyahat hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra ara açıklamaların incelenmesine geçilecektir. Son olarak ise

antlaşmanın her iki tarafın da beklentilerine ne derece karşılık verdiği üzerinde durulacaktır. Bu son kısımda, 2011 yılında tamamlamış olduğum doktora tezimin Osmanlı-İspanya Barış ve Ticaret Antlaşmasının değerlendirildiği bölümünden yararlanarak oradaki bilgileri özetlemek suretiyle buraya aktardığımı belirtmek isterim.

OSMANLI-İSPANYA BARIŞ VE TİCARET ANTLAŞMASI

1782 yılı Osmanlı-İspanya ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Bu tarihe kadar her iki ülke arasında devam eden düşmanlık yerini dostluğa bıraktı. 1782 Osmanlı-İspanya Barış ve Ticaret Antlaşması uluslararası alanda ortaya çıkan değişimlerin sonucu yeni koşullar altında iki tarafında farklı beklentileri neticesinde gerçekleşti. XVI. yy.ın ikinci yarısından itibaren kurulan ve yaklaşık yüz eli yılı (1492-1648) aşkın bir süre devam eden İspanya-Portekiz Atlantik sistemi ve Kıta üzerindeki İspanyol hâkimiyeti devreye Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi güçlerin girmesiyle çökmüştü. 1492 yılında İspanya ve Portekiz arasında imzalanan Tordesillas Antlaşması, Capo de Verde adalarınının 370 fersah (yaklaşık 1550 km) batısından geçen bir paralel doğrultusunda dünyayı ikiye bölmekte ve paralelin batısını İspanya'ya doğusunu Portekiz'e bırakmaktaydı. Papalık bildirgeleriyle de desteklenen bu antlaşma okyanuslarda İspanya ve Portekiz hâkimiyetini tanıyordu. Antlaşmaya dayanarak İspanya uzun yıllar boyu Yeni Dünya'nın ve orayla yapılacak ticaretin tek sahibi oldu. Başta Yeni Dünya'nın altını ve gümüşü olmak üzere tüm mallar önce Sevilla'la gelmekte, oradan İspanya içlerine ve diğer ülkelere gitmekteydi. Fakat İngiltere ve Hollanda'nın bir güç olarak ortaya çıkmasıyla Atlantik ve Amerika üzerindeki İspanyol hâkimiyeti sarsılmaya başlamış ve aynı zamanda bunun hukuki dayanağı diğer ülkeler tarafından sorgulanır olmuştu. Westphalia Barışı (1648) Habsburgların eski gücünün kalmadığını gösterirken Pirene Antlaşmasıyla Avrupa'da Habsburgların üstünlüğünün sona erdiği ortaya çıkıyordu (Kennedy, 1991). Böylece İspanya'nın sömürgeleriyle olan ticareti XVII. yy.ın ikinci yarısından itibaren giderek zorlaşmaya ve maliyetli olmaya başladı. İspanya sömürgelerindeki varlığını devam ettirebilmek ve Atlantik ticaretini sürdürebilmek için giderek daha fazla maliyete katlanmak zorunda kalıyordu.

Öte yandan XVIII. yy.ın başında İspanyol tahtında veraset değişimi söz konusu oldu. Tahtın eski sahipleri olan Habsburglar, hanedanı

Fransız Borbonlara bırakmak zorunda kaldılar. Hanedanın yeni sahipleri Borbonlar, iktidara gelince ülkede siyasi ve iktisadi alanda reform yapma yoluna gittiler. Onların hedefleri içerisinde ülkeyi Amerikan gümüşüne dayanan ekonomik yapıdan kurtararak üretim ve ticarete dayalı yeni bir yapıya kavuşturmak vardı. İşte bu noktada Doğu Akdeniz'e yönelmek ve bu bölgelerle ticareti geliştirmek önem arz etmekteydi. Akdeniz ticaretini geliştirmenin tek yolu ise Türklerle yapılacak olan barıştan geçmekteydi. Bu barışın İspanya'ya katkısı çok yönlüydü. İlk olarak Akdeniz'de ticari filolarının güvenliğini garanti altına almış olacaktı. Zira kıyılarına ve filolarına karşı korsan faaliyetlerini yürüten Tunus ve Cezayir gibi bölgelerle anlaşma yapabilmesi için öncelikle Osmanlı Devletiyle anlaşmaya varması gerekiyordu. İspanya, Osmanlı Devletiyle ve ardından Cezayir ve Tunus gibi Kuzey Afrika eyaletleriyle yapacağı anlaşma neticesinde Akdeniz'de güven içerisinde deniz seferlerini yapma ve Akdeniz ticaretine katılma olanağını elde edecekti. Anlaşmanın diğer avantajı doğrudan, aracılar olmadan ürünlerini Osmanlıya satabilmek ve oradan ihtiyaç duyduğu malları aracılar olmadan satın alabilmektir. Bir başka önemli nokta Karadeniz ticaretine katılmak, Rusya ve Romanya gibi devletlerle ticaret yapabilmektir. Böylece o bölgelerin sunduğu hammaddeleri aracılar olmadan ülkesine getirme olanağına kavuşacaktı. Son olarak İspanya'nın bu barışla Filipinlerden yaptığı ticaretinin kolaylaşacağını, Süveyş Limanını ve Halep-Basra yolunu kullanmakla senenin büyük bir bölümünde burayla ticaretini devam ettirme olanağına kavuşacağını ifade etmek gerekir. Jose Moreno, "1784 Yılında İstanbul'a Seyahat" adlı kitabının giriş bölümünde İspanya'nın Osmanlı Devleti ile barış yapmasının gerekçesini şu cümlelerle açıklıyor:

Böylece İspanya'nın ticaretini geliştirmek için Türklerle olan engel ve kayıp vermektense daha çok korku salarak Doğu limanlarına yapacağımız ticari seferlerin sayısını azaltan korsanların zararı ortadan kaldırıldı. Türkiye'nin kapılarının açılmasıyla Rusya ve Polonya ile ticaretin geliştirilmesi ve tüm Akdeniz'de güvenliğin sağlanması gerçekleştirildi (Moreno, 1790).

XVIII. yüzyılda İspanya'da ekonomi politikası olarak merkantilizmin etkisi devam ediyordu. İspanyol Devleti, sanayi yatırımlarını geliştirmek suretiyle üretimi arttırmak, Yarımadadan ve Amerika kıtasındaki sömürgelerden elde edilen ürünleri diğer bölgelere doğrudan satmak ve

ihtiyaç duyduğu mamulleri aracısız almak suretiyle idari ve ekonomik yapının güçlendirilmesine, sadece kolonilerden gelen Amerikan gümüşüne dayanmayan bir ekonomik yapı kurulmasına çalışılıyordu. Ekonominin yeniden inşası için önemli bir hal alan doğu ticaretini geliştirebilmek için Akdeniz'de güvenliğin sağlanması ve ticari filolara karşı gerçekleşecek korsan saldırılarından korunmak gerekiyordu. Bölgede korsanlık faaliyetlerini, Cezayir, Tunus gibi Osmanlı'nın Kuzey Afrika eyaletlerine yerleşmiş olan Müslüman denizciler gerçekleştiriyordu (Epalza, 1982). Güç kullanarak korsanlık faaliyetlerinden korunmanın zor ve maliyetli oluşu antlaşma yapmayı gerekli kılıyordu. Diğer Avrupa devletleri de Osmanlı ile antlaşma yapmak suretiyle Garp ocakları üzerindeki Osmanlı nüfuzundan yararlanıyorlardı (Tabakoğlu, 2010). Osmanlı Devleti'yle varılacak bir antlaşma neticesinde İspanya, doğrudan ticaretin faydalarından yararlanmakla kalmayacak, aynı zamanda Kuzey Afrika kıyılarından, ticarî aktivitelerine ve kıyılarına karşı gerçekleşen saldırılarından korunacaktı (Tabakoğlu, 2007). Antlaşmanın, başta Osmanlı Devleti olmak üzere Müslüman dünya ile ekonomik ilişkileri geliştirmesi ve ticaretin güvenli bir şekilde yapılmasının sağlanmasıyla, iç ve dış pazarları canlandırması bekleniyordu.

Osmanlı Devleti bu dönemde önemli bir aşamadan geçiyordu. Devlet, XVIII. yy.ın başlarında bazı başarısız savaflara girip toprak kaybettiği anlaşmalar yapsa da yüzyılın ortasında bu kayıplarını telafi etmişti. Pasarofça Anlaşması (12 Temmuz 1718) ile Almanlara bırakılan Belgrat, Semendire, Böğürdelen (Czabacz), Adakale gibi yerler Belgrat Anlaşmasıyla (18 Eylül 1739) geri alındı. Aynı anlaşma ile Azak Ruslardan geri alındı (Öztuna, 1998). Doğuda İran'la, 1723'ten 1746'ya kadar devam eden savaflar, Osmanlı Devleti'nin başarısızlığıyla sonuçlanmasa da bir başarı da getirmedi. Yüzyılın ilk yarısı Osmanlı Devleti için özellikle de ekonomisi için olumsuzluklar getirdi denilemez. Hatta savafların sona ermesiyle 1768 Rus savaflına kadar devam eden uzun barış yıllarında devlet mali olarak istikrarlı bir dönem gördü. Osmanlı Devleti için yeni bir dönemin başlangıcı olacak olaylar yüzyılın ikinci yarısında başladı. 1768 yılında başlayan Osmanlı-Rus Harbi 1774 yılına kadar sürdü. Ruslar, 1771'de Kırım, Boğdan ve Eflak'ı işgal ettiler (Öztuna, 1998). Bu tarihten sonra Ruslar büyük başarılar elde edemedi ancak Osmanlı'nın da Ruslara karşı koyacak gücü tükenmişti. 21 Temmuz 1774 tarihinde Osmanlı Devleti için bir dönüm noktası olacak Küçük Kaynarca Anlaşması yapıldı.

Anlaşma ile Karadeniz ilk defa yabancı bir devlete açıldı. Rus ticaret gemilerine Karadeniz ve Akdeniz’de ticaret hakkı tanındı. Aynı zamanda Osmanlı Devleti Ruslara savaş tazminatı vermeyi kabul etti. Uzun süre devam eden bu savaş devleti mali açıdan sarstı. Küçük Kaynarca Anlaşmasının siyasi ve askeri aleyhte hükümlerine ilave olarak getirdiği savaş tazminatı ödeme yükümlülüğü maliyeyi daha da zora soktu. Devlet’in Rusya’ya üç yılda ödemeyi taahhüt ettiği 7,5 milyon guruş, bütçe gelirlerinin takriben yarısına denk gelmekteydi (Cezar, 1986). Bu süreçte Osmanlı Devleti savaştan kesinlikle kaçınmakla birlikte yeni bir savaşın kapıda olduğunun da farkındaydı. Nitekim beklenen savaş 1787 yılında başladı, 1792 yılında sona erecek olan savaş Avusturya’nın da Rusların yanında savaşa dahil olmasıyla iki cephede sürdü. Bu süreçte Osmanlılar İspanya ile antlaşma yapmaya çok istekli değillerdi. Fakat barış istekleri reddedilen İspanya’nın da Avusturya ve Rusya ile ittifak kurma ihtimali (Cevdet, C. 2, 1977) devletin aleyhine olacağından İspanya ile anlaşmaya yapılmasına karar verildi. Böylece iki ülke arasında, Napoli’nin yaptığı koşullarla bir antlaşma imzalanması kabul edildi. 14 Eylül 1782/7 Şevval 1196 tarihinde, beş maddelik bir tarafsızlık antlaşmasıyla birlikte, buna ilave olarak bir mukaddime, yirmi bir madde ve bir hatimedden oluşan ticaret antlaşması yapıldı. Antlaşmanın padişah tarafından onaylanması ve İspanya’ya gönderilmesi 23 Nisan 1783/20 Cemaziyülevvel 1197 tarihinde gerçekleşmiştir (Uzunçarşılı, C. 4/2, 1983).

İSTANBUL’A SEYAHAT

Anlaşmanın imzalanmasının ardından III. Carlos, her iki ülke arasında dostluğu pekiştirecek ve İspanyol elçisiyle birlikte Sultan’a sunulacak hediyeleri taşıyacak bir filoyu İstanbul’a göndermeye karar verdi. Tuğamiral Gabriel de Aristizabal’ın komutasında *Triunfante*, *San Pascual* ve *İnfante* gemilerinden oluşan bir filo kuruldu. Filo 24 Nisan 1784 tarihinde Cartagena’dan İstanbul’a doğru hareket etti. Bu filoya daha sonra 4 Mayıs’ta, Menorca’da *Clotilde* dahil oldu. Filo, 10 Eylül tarihinde İstanbul’a ulaştı. 43 gün süreyle İstanbul’da kalan filo görevini tamamladıktan sonra İspanya’ya doğru yola çıktı ve 31 Mayıs 1785 tarihinde Cartagena’ya ulaştı. 10 Eylül’de İstanbul’a gelen İspanyol heyeti Padişah tarafından hemen kabul edilmedi. Aristizabal ve ekibi İstanbul’da kaldıkları süre içerisinde burada bulunan yabancı elçilerle karşılıklı ziyaretler gerçekleştirdiler.

İspanyol filosunun İstanbul'a gelişi ve Aristizabal'ın Padişah'la görüşme isteği dönemin vak'anüvisi Vâsıf Ahmed Efendi tarafından tarihinde aktarılmaktadır. Vâsıf Ahmed Efendi aynı zamanda İspanya'ya gönderilen ilk elçi olmuştur. Vâsıf Efendi, hediye gemileriyle İstanbul'a gelen İspanyol komutanın padişahla görüşme isteğinin resmi olarak Babiâli'de gerçekleşmesinin, Devlet'in kuralları gereği mümkün olmaması nedeniyle gayri resmi bir görüşme tertip edildiğini ifade ediyor. Sadrazam'ın Fransa elçisiyle görüşmesi olması dolayısıyla, İspanyol komutandan, Fransız elçisinden birkaç saat önce Kağıthane'ye gelmesi isteniyor. Böylece tesadüf kabilinden bir görüşme ayarlanıyor (Vâsıf, 1978). Vâsıf Efendi, burada talim yapan Osmanlı topçularının sürat ve hedeflerine isabetli atışlar yaptıklarını, daha sonra İspanyol komutanın isteğiyle İspanyol topçularını da marifetlerini sergilediğini fakat başarısız olmaları nedeniyle pişmanlıkla geri döndüklerinden bahseder (Vâsıf, 1978). Moreno da bu ilk görüşmeyi anlatmakta, orada büyük gösterilerin yapıldığını ve kendisinin Sadrazam ile bir saat baş başa görüştüğünü zikretmektedir (Moreno, 1790).

7 Ekim'de Aristizabal ve İspanyol Büyükelçisi, Padişah tarafından kabul edildi. Diğer yabancı elçilere uygulanan kurallara göre karşılanan heyet, Padişah'a İspanya'dan getirdikleri ve İstanbul'dan aldıkları hediyeleri takdim ettiler. Jose Moreno eserinde başta Padişah olmak üzere kimlere ne hediyeler verildiğini ayrıntılı olarak aktarmaktadır. Vâsıf Efendi tarihinde, İspanyol elçisinin nâmesini ve beraberindeki hediyeleri teslim etmek üzere 4 Ekim'de Saray'a geldiğini yazıyor. Hediyelerin bir kısmını zikretmekle birlikte detaylı olarak kimlere ne hediyeler verildiğinden bahsetmiyor. Vâsıf Efendi burada özellikle serbest bırakılan 60 Cezayirli esir ve bunlara Padişah tarafından bin beş yüz, Darüssaade Ağası tarafından bin ve Babiâli tarafından da bin guruş verilerek onurlandırıldıklarından bahsediyor (Vâsıf, 1978).

İspanyol Elçisinin görüşmesi her iki tarafın dostluğunu pekiştirdi. İki devlet de kapılarını karşılıklı ticaret için birbirlerine açtılar. Misyonunu tamamlayan heyet 24 Ekim'de İstanbul'dan demir alarak İspanya'ya doğru yola çıktı. Osmanlı-İspanya Barış Anlaşmasının bir ürünü olarak "*Haçlı seferlerinden bu yana ilk defa*" (Moreno, 1790) İspanyol gemileri bu sulara gelebilme imkânına kavuşmuş oluyordu.

“1784’TE İSTANBUL’A SEYAHAT” KİTABI

İstanbul’a yapılan bu ilk seferi ve neticelerini yazmakla resmi olarak görevlendirilen kişi Joseph Moreno olmuştur. Moreno’nun “1784 Yılında İstanbul’a Seyahat” adıyla hazırladığı bu kitap seyahatten 6 yıl sonra 1790 yılında yayınlanmıştır. Moreno kitabını, kendisini bu işle görevlendiren ve Osmanlı-İspanya barışında önemli rolü olan dönemin İspanya Başnazırı Floridablanca’ya atfetmiştir.

Joseph Moreno’nun kitabı üç bölüm ve iki ekten oluşmaktadır. Birinci bölümde Aristizabal’ın elçi olarak görevlendirilmesinden başlayarak İstanbul’a geliş yolculuğu, Saray tarafından kabulü beklerken geçen hadiseler ve başta Sultan olmak üzere Osmanlı yöneticilerine sunulan hediyeler anlatılmaktadır. İkinci bölümde Türklerin kökeni, kısa tarihleri, gelenekleri, Türk toplumunda kadının yeri, dini gelenekler, hukuk sistemi, İstanbul’un tarihi ve hâlihazırdaki durumu anlatılmakta; saray, hazine, vergiler, ordu ve donanma konusunda bilgiler verilmektedir. Bu bölüm aynı zamanda Avrupa devletlerinin Osmanlı ile ilişkilerinden bahsediyor. Son bölüm ise dönüş yolculuğunu anlatmaktadır. Eklerden birincisinde Moreno, İstanbul’a gidiş ve geliş yolculuklarını detaylandırmakta, diğesinde ise Kıbrıs ve Suriye kıyılarına 1788 yılında gerçekleştirilen başka bir seyahati anlatılmaktadır.

İstanbul’a seyahat kitabı, Osmanlı ve İspanya arasında gerçekleşen ilk barış anlaşmasından hemen sonra ve bu barışı pekiştirmek amacıyla yapılan seyahatin meyvesidir. Eserde barış ortamında İstanbul’a gelen İspanyol heyetinin Türkleri ve İstanbul’u tanıma ve tanımlama çabaları görülmektedir. Kitap, dönemin İspanyol yönetiminin Osmanlı Devletine bakışını, Babıâli’yle barış yapmaktaki amaçlarını ve beklentilerini açıklamaktadır. Kitap içerisinde biri 232-274. sayfalar arasında, diğeri 322-332. sayfalar arasında yer alan dipnotlar İspanya’nın anlaşma yapmaktaki ticari hedeflerini ortaya koyuyor. Bu çalışmada, İspanya’nın Osmanlı ile anlaşma yapmasının gerekçelerini ayrıntılı bir şekilde açıklaması ve buna ilave olarak Osmanlı’nın Avrupa devletleri ile ticareti hakkında önemli bilgiler içermesi nedeniyle, iki dipnot üzerinde duracağız. Dipnotlardan ilki “*Avrupa devletlerinin Türkiye ile aktif ve pasif ticaretleri; İspanyolların buradan başlayarak tüm Doğu’ya yayılabilecekleri üzerine*” başlığını taşımakta, diğeri ise “*Karadeniz ticareti üzerine; İspanyolların aktif ve pasif olarak bu ticarete katılabilecekleri kısımları ifade etmektedir*” şeklindedir.

Avrupa Ülkelerinin Türkiye'deki Aktif ve Pasif Ticaretleri; İspanyolların Buradan Başlayarak Tüm Doğu'ya Yayılacakları Hakkında

Moreno'nun, dipnotun başlangıcında yer alan ifadelerinden dönemin iktisadi fikirlerinden etkilendiğini ve dış ticarete dayalı bir büyümenin önemi üzerinde durduğunu görüyoruz. Moreno dipnotuna, savaşların ticari çıkarlar amacıyla yapıldığı gerçeğiyle başlıyor ve buna barışlarında aynı gerekçe ile yapıldığını ilave ediyor. Moreno'ya göre savaş ve barışın asıl amacı ülkelerin ticari hedeflerine ulaşma istekleridir. Ülkeler, uluslararası ticarete gereken önemini vererek, üretiminde avantajlı olduğu ürünleri üreterek ve diğerlerini başkalarından alarak kalkınabilir. Ülkeler bu gerçeği bilerek sanayilerini kurduklarında başarılı olacaklar, üretim fazlalarını ihraç edebilecekler ve ihtiyaç duydukları malları ithal edebileceklerdir. Ticaretin geliştirilmesi serbest ticarete ve hükümetlerin desteğine bağlıdır (Moreno, 1790).

Diğer Avrupa devletleri gibi İspanya da Osmanlı Devleti'ni dış ticareti, dolayısıyla da ülkesinin ekonomik gelişmesi için önemli bir pazar olarak görmekte ve bu pazara etkin olarak katılmak istemektedir. Nitekim Moreno'ya göre Osmanlı ile yapılacak ticaretin İspanya'ya faydası büyüktür. Türk İmparatorluğu geniş topraklara sahip olması nedeniyle doğal kaynaklar bakımından zengin fakat sanayi olarak geridir. Bunun farkında olan diğer Avrupa ülkeleri yaptıkları barış ve ticaret anlaşmalarıyla buradaki rekabetin içerisinde yer almaktadırlar. Avrupa ülkelerinin Osmanlılarla yaptığı ithalat ve ihracatın değeri yıllık 20 milyon Peso değerindedir (Moreno, 1790). Bu ülkelerin içerisinde en önemlileri Fransa, İngiltere ve Hollanda'dır. Moreno'ya göre Akdeniz'e girmek için Okyanus'un bir bölümünü dolaşmak zorunda kalan İngiltere ve Hollanda, İspanya kadar avantajlı konumda değillerdir. Akdeniz'de limanı olan Fransa diğerlerinin içerisinde ticari üstünlüğe sahiptir fakat İspanya, Akdeniz limanları (Barcelona, Alicante vs.) sayesinde Fransa'nın sahip olduğu üstünlükleri taşımaktadır. Korsika'nın Fransa'ya sağladığı avantajları Mahon İspanya'ya verebilecek kapasitededir (Moreno, 1790).

Moreno, kısa açıklamanın ardından bu dipnotu beş maddeden oluşturuyor. İlk maddede Osmanlı Devletinin sahip olduğu ve limanları aracılığıyla Avrupa'ya sevk ettiği ürünleri açıklıyor. İkinci madde, önemli Osmanlı limanları ve bu limanlardan Avrupa devletlerine yapılan ithalat

ve ihracatı ele alıyor. Üçüncü maddede Osmanlı Devleti ile ticarete katılan Avrupa devletleri ve bunların kurumları inceleniyor. Dördüncü madde Doğuyla yapılan ticaretin genel kurallarını, Avrupalıların ve Türklerin anlaşmalarını, imtiyazları, vergileri ve bunlara benzer konuları ele alıyor. Son madde ise İspanya'nın bu ticaretten maksimum düzeyde faydalanabilmesi ve güvenliği için gerekli olan araçlardan bahsediyor (Moreno, 1790).

Osmanlı Devleti'nde üretilerek ihraç edilen veya transit ticarete konu olan ürünler

Osmanlı Devleti'nin kendi ürettiği veya transit ticaret yoluyla sağladığı ürünler özetle şunlardan oluşmaktadır: Devlet'in muhtelif bölgelerinden ham ve dokunmuş olmak üzere yaklaşık otuz sınıf pamuk elde ediliyor. Pamuk, her biri 3-4 kental (300-400 kg.) ağırlığında 12-15 bin balya Fransa, İngiltere, Hollanda ve İtalya'ya gidiyor, geri kalanı Türkiye'deki fabrikalarda işleniyor. Büyük miktarda pamuk, Manisa'da fabrikalarda dokunduktan sonra işlenmiş olarak Avrupa'ya gidiyor. Sadece Marsilya'nın buradan ihracatı yıllık 10 bin parçadır (Moreno, 1790).

Ham ipeğin 10 kalitesi bulunuyor. Bursa, Yunanistan ve Ege adaları önemli ipekçilik merkezleridir. En kaliteli ipek İran ipeği olup Fransa ve İngiltere'de önemli miktarda talep görmektedir. İran ipeği Osmanlı limanları kanalıyla Avrupa'ya sevk edilmektedir. Türkiye'de de kaliteli ipek dokumacılığı yapılmaktadır (Moreno, 1790).

Yün, Osmanlı Devleti'nin sağladığı ürünlerin başında yer almaktadır. En kaliteli İzmir ve İstanbul yünleridir. Farklı kalitelerde keçi ve deve tiftiği bulunmaktadır. En kaliteli tiftik üretimi Ankara (Angora) ve Beypazarı'nda yapılmaktadır. Sığır ve manda derisi İngilizler ve Fransızlar tarafından kuru olarak satın alınmaktadır. Büyükbaş hayvanların boynuzları kasa, hokka ve tarak yapımında kullanılmakta, kıllarından ise koşum takımlarında dolgu maddesi olarak yararlanılmaktadır. Sığır derisi kemer, sahtiyan, araba tentesi ve parşömen imalatında kullanılmak üzere yaş olarak satın alınmaktadır. Son üç ürün Türkiye'de mükemmel kalitede, canlı ve kalıcı renklerde üretilmektedir. Mavi, kırmızı ve gül rengi olanları çok güzeldirler; sarı renkte olanları ise eşsizdir (Moreno, 1790).

Mısır keteni, Türkiye'nin yünlü dokumaları, farklı ebatlarda ve canlı renklerde halılar önemli ihraç ürünleri arsındadır. İyi kalitede mum bol

miktarda bulunmaktadır. Sadece İzmir'den yılda 12 ila 14 bin arroba (1 arroba=11.5kg, yaklaşık 138-161 ton) Avrupa'ya gitmektedir. Bal mumu, şarap, kuru üzüm, sabun, zeytinyağı ve ceviz önemli ihraç ürünleri arasında yer alır. Bunların dışında Yemen kahvesi, hurma, bakliyat, kuru incir, limon; portakal, gül ve diğer meyvelerin reçelleri; farklı esanslar, muhtelif tıbbi bitkiler (Işgın, terebentin, haşhaş, sinameki vb.), boya yapımında ve farklı amaçlarda kullanılan muhtelif maddeler (kav, boraks, zımpara vs.) Avrupa'nın talep ettiği Osmanlı ürünleri arasındadır (Moreno, 1790).

Osmanlı Devleti'nin Rumeli ve Asya topraklarının sağladığı ürünlerin zenginliği gibi Mısır ülkesinde de bereketli toprakları sayesinde bol miktarda tahıl, pirinç ve her türden keten üretimi yapılmaktadır. Bu ürünler, Türkiye'nin her yerine, Kuzey Afrika'ya ve Hıristiyan krallıklara gönderilmektedir. Keten, susam yağı, yün, pamuk, deve kuşu tüyü, safran, sarı mum, nohut, bakliyat, şeker, sinameki, kuru meyveler, tuz, tıbbi bitkiler, deri, pamuklu kumaşlar, beyaz ve mavi renkte muhtelif kalitede keten kumaşlar ipekli ve pamuklu dokumalar, kaba kumaşlar, pamuk ve keten iplikler, kuru ve tuzlu deri Mısır'ın ihraç ürünleri arasında yer almaktadır (Moreno, 1790).

Mısır aynı zamanda farklı bölgelerin ürünlerinin transferinin yapıldığı bir transit ticaret bölgesidir. Cidde'den, Arap yarımadasının muhtelif bölgelerinden, Hindistan'dan Süveyş Limanı vasıtasıyla senenin her mevsimi buraya muhtelif ürünler gelmekte ve buradan Kahire'ye geçmektedir. Buraya gelen ürünler arasında Surat ve Bengal'in pamuklu kumaşları, Yemen kahvesi, zencefil, karabiber, tarçın, sedef, en iyi kalitede aromalar ve tıbbi bitkiler yer almaktadır (Moreno, 1790).

Suriye, Filistin ve Kıbrıs limanlarından tütün, muhtelif pamuklu kumaşlar, nakışlı kumaşlar, ham ipek, keçiboynuzu ve meyan kökü gibi ürünler alınmaktadır. Sennar (Sudan)'dan tüm sene boyunca Arap sakızı, abanoz, papağan, fildişi, altın ve siyah köle Avrupa'ya gitmektedir (Moreno, 1790).

Türkiye ile Avrupa arasında ticaretin gerçekleştiği limanlar

Türkiye ile Avrupa arasında ticaretin gerçekleştiği en önemli limanlar İzmir, İstanbul, Selanik, İskenderun ve İskenderiye'dir. Bunların haricinde Kıbrıs, Girit, Bağdat, Trablus (Suriye), Sayda ve Mora limanları ilk

saydıklarımız kadar önemli olmasa da Avrupa'ya ticaret kapılarıdır (Moreno, 1790).

İzmir Limanı, sadece Türkiye'nin değil tüm Doğu'nun en önemli ticari limanıdır ve Asya için antrepo görevi görmektedir. Buradan Avrupa'ya ipek (İran ve Ege adaları ipeği dahil), muhtelif kalitede yün, ham ve işlenmiş pamuk, tiftik, özellikle Ankara tiftik ipliği, pamuklu kumaşlar, halı, deri, sünger, mum, Yemen kahvesi, kuru incir, kuru üzüm, şap, sakız, tıbbi bitkiler ve boya imalatında kullanılan farklı maddeler gitmektedir. Avrupa'dan İzmir'e Londra kumaşları, nakışlı kumaşlar, dayanıklı kumaşlar; Leon (Fransa), Milan, Floransa, Venedik ve Cenova'nın düz kumaşları; Tunus işi yün şapkalar, ipek mendil ve eşarplar, patiska, keten kumaşlar, altın ve gümüş sıрма işlemeliler, Portekiz altını, İspanya Pesosu, Macaristan Kara-Gurusesi, inci, elmas ve değerli taşlar, saatler, Alman ve İngiliz hırdavat malzemeleri, başta top ve tabanca olmak üzere her tür demir ve çelik silah, Venedik kristal ve aynaları, yazı ve paket kâğıtları, üzerinde canlı sureti olmayan tablolar, iğneler, Fransa ve Cenova'nın tatlıları, likörler, esanslar, tatlı badem, kına, şeker, kahve, muhtelif baharatlar, ceviz, kalay, kurşun ve daha birçok ürün gelmektedir (Moreno, 1790).

İstanbul, Kavalal'dan başlayarak Baba Burnu'na kadar birçok bölgeyi hinterlandında barındırmaktadır. Aynı zamanda Karadeniz ticareti için en önemli limandır. İstanbul limanından Avrupa'ya giden ürünlerin başında Bursa ipeği gelmektedir. Yün, ham ve dokunmuş pamuk, dokunmuş veya ham Ankara tiftiği, samur, kakım gibi kürk hayvanlarının kürkleri, muhtelif deriler, mum, bal, şap, sahtiyan ve benzerleri İstanbul Limanından Avrupa'ya giden başlıca ürünler arasında yer almaktadır. Avrupa'dan İstanbul'a altın ve gümüş sırmalı Fransız Leon ipek kumaşları, Leon ve Almanya'nın kurdeleleri, muhtelif ipekli kumaşlar, satenler, birinci kalite İngiliz, Hollanda ve Venedik kumaşları, kaba yünlü kumaşlar, mendiller, Türklerin tercihinine göre işlenmiş Saksonya muslinleri, Tunus fesleri, porselenler, Venedik cam, ayna ve kristalleri, altın, gümüş, muhtelif hırdavat eşyaları, kurşun, demir, kalay, pirinç levhalar, Guatemala ve Santa Domingo'nun çiviti, kırmızı böceği boyası, Brezilya bastonu, saatler, zümrüt, inci, mücevher, İspanyol Pesosu (gümüş parası), kenevir, Rus kereste ve tahılı, Hollanda baharatı, her tür kâğıt, Martinik ve Santa Domingo kahvesi, badem ve benzeri ürünler gelmektedir (Moreno, 1790).

Rumeli'de yer alan Selanik bir diğer önemli limandır. Bu limandan Avrupa'ya ipek, ham ve işlenmiş pamuk, tütün, şarap, zeytinyağı, peynir, kuru üzüm, mum, bakliyat, tıbbi bitkiler ve benzeri ürünler ihraç edilmektedir. Avrupa'dan buraya ise Cenova'nın kadifeleri, ipekli kumaşlar, saten, Milan, Florensa ve Leon'un muhtelif ipek kumaşları, Fransa ve Almanya'dan farklı kalitede kumaşlar, kâğıt, bazı İngiliz hırdavat türleri, gümüş para gelmektedir (Moreno, 1790).

İskenderun, Anadolu'nun önemli limanlarından olup Suriye'nin Avrupa ile tüm ticareti buradan gerçekleşmektedir. Avrupa ülkelerinin konsolosları Halep'te, yardımcıları İskenderun'da ikamet etmektedir. Buradan Avrupa'ya muhtelif kalitede ipekler, ham ve işlenmiş pamuk, pamuklu kumaşlar, tahıl, zeytinyağı, meyveler ve benzeri birçok ürün sevk edilmektedir (Moreno, 1790). Buraya Avrupa'dan gelen mallar ise İzmir limanına gelen mallarla benzerdir.

İskenderiye, Mısır'a ve Arap yarımadasına hitap eden bir liman olup burası sadece gemilerin yükleme ve indirme yeridir. Ticaret, Kahire'de gerçekleşmektedir. Buradan Avrupa'ya baharat, pamuklu kumaşlar, farklı kalitede beyaz ve mavi keten, ipek veya pamuk karışımı kumaşlar, halılar, sahtiyan, kuru ve tuzlanmış deri, fildişi, devekuşu tüyü, Dimyat pirinci, Yemen kahvesi, şeker, safran, sarı mum, sedef, inci, tuz, sinameki ve benzer birçok tıbbi bitki gönderilmektedir. Avrupa'dan İskenderiye'ye pek çok çeşit ürün gelmektedir. Fransa, Floransa, İngiltere ve Hollanda'dan birçok kalitede kumaş; Venedik'ten etek, peştamal ve malzemeleri; Almanya'dan hazır giyim ve baskılı kumaşlar, Toscana ve Cenova kadifeleri; Leon, Floransa ve Mesina pamukluları; ipekliler, satenler, altın ve gümüş sırmalar, kürkler, renkli yün şapkalar, Alman beyaz camı, Venedik ayna ve kristalleri, kâğıt, şeker, İngiliz ve Hollanda biberi, Fransız şarapları, kuru meyveler, ceviz, çiviler, mum, sigara, sabun, cıva, hırdavat, İsveç ve Moskova demiri, tel, pirinç levhalar, kalaylı bakır, kurşun, çelik, kalay, arsenik, vitriyol (kezzap), amber, kükürt, saparna, kırmızı böceği boyası, porselen ve İspanyol gümüş paraları bu ürünler arasında yer almaktadır (Moreno, 1790).

Osmanlı Devleti ile ticaret yapan Avrupa devletleri ve bunların kurumları

Moreno, burada Avrupa devletlerinin Osmanlı ile ticaretini, hangi ürünleri ihraç edip hangi ürünleri ithal ettiklerini, kullandıkları limanları, bu ticareti nasıl ve hangi kurumlarla yürüttüklerine yer veriyor. Öncelikle,

Doğu ile ticaret yapmak için hangi ülkelerin şirket kurduğu bilgisine değinerek, Hollanda'nın bu konuda ilk olduğunu ve ardından İngilizlerin, Kraliçe Elizabeth döneminde Doğu Hindistan Şirketini kurduklarını söylüyor. Fransa'nın Osmanlı ile olan ticaretinin büyüklüğüne vurgu yapıyor. Fransızlar, Colbert'in çabalarıyla Languedoc'ta bulunan fabrikalarını geliştirdiler. Böylece her ne kadar Hollandalılar ve İngilizler Doğu ile ticaret amacıyla şirketlerini kurmada öncü olsalar da Marsilya, İngiliz ve Hollanda kumaşlarına kıyasla çok daha ucuz olan kumaşları sayesinde uzun yıllar Doğu ticaretine hakim oldu. Fransızlar Doğu ticaretindeki başarılarını IV. Henri döneminde, 1604 yılında Türklerle yaptıkları anlaşmaya borçludurlar (Moreno, 1790).

Cenova, 1664'te, İstanbul'a küçük gümüş paralar götürmek maksadıyla Doğu Şirketi'ni kurdu. Bu tarihten itibaren Venedik Cumhuriyeti, Ragusa (Dubrovnik), İsveç, Danimarka, Rusya, Napoli ve Almanya doğu ticaretlerini arttırmış olmakla birlikte bu ülkelerin ticareti Fransa, İngiltere ve Hollanda'nın ticaretiyle kıyaslanamaz. Bu ülkelerin tamamı da ticaretlerini geliştirebilmek için ilk olarak barış ve ticaret anlaşması yaparak işe koyuldular (Moreno, 1790).

Fransa, İngiltere ve Hollanda bu kârlı ayrıcalıkları elde etmek için sadece büyükelçilerinin değil konsolos ve diğer çalışanlarının da maaşlarını ödemeyi kabul etti. Şirketlere sağlanan ayrıcalıklarla ülkelerinin gemilerinin Doğu'ya taşıdığı mallardan %3 komisyon alma hakkı elde ettiler. Aynı zamanda Avrupa şirketlerinin burada kredi elde etmesi ve kuvvetlenmesiyle önemli iskelelere konsoloslar gönderdiler. Şirket acentelerinin kendi vassallarından olması ve bunlarında işe kendi işleri gibi sahip çıkmalarıyla ticari bağlantılar çok kolay kuruldu (Moreno, 1790).

Ülkelerin konsoloslarının gelirlerinde, zaman içerisinde ticari seferlerin artmasına bağlı olarak büyük artışlar olmuştur. Marsilya Ticaret Odası, doğu ticareti sayesinde konsoloslarına diğer ülkelere göre en fazla maddi katkıyı sağlamaktadır. Fransa'nın İzmir konsolosunun yıllık geliri 10 bin Piastra'ya ulaştı. Selanik ve İskenderiye konsoloslarının yıllık geliri 4 bin Piastra'ya, Atina, Nafplion ve Kıbrıs konsoloslarının geliri ise yıllık bin Piastra'ya ulaştı. İngiltere İzmir konsolosuna yıllık 6 ila 8 bin Piastra verirken Hollanda yıllık yaklaşık 10 bin Piastra vermektedir. Fakat bu iki ülkenin diğer limanlardaki konsoloslarının kazançları düşüktür. Rusya,

1783 yılında anlaşma imzalandıktan sonra Osmanlı ile ticareti genişletmeye büyük önem verdi. Konsolos olarak limanlara farklı rütbelerde (albay veya yarbay) subayları atadı ve bunlara 3 veya 4 bin Piastra vermektedir (Moreno, 1790).

Moreno'ya göre Avrupa şirketlerini Türkiye'de başarıya ulaştıran devletlerinin destekleridir. Örneğin İzmir'de farklı ülkelerin ticaret odalarının sayısı yaklaşık 40, İstanbul'da ise 30 dolaylarındadır. Diğer önemli limanlarda da durum benzer şekildedir (Moreno, 1790).

Osmanlı ile yapılan ticarete en kazançlı ülke Fransa görünmektedir. Fransa, Marsilya limanının avantajlı konumu, Languedoc kanalının iki denizin ürünlerini taşımayı kolaylaştırması, Doğu ticaretini düzenleyen kanunları ve Osmanlı Devleti ile kurduğu siyasi ilişkileriyle 1779'a kadar bu ticareten serbestçe ve en üst derecede yararlandı. Bu yüzyıldan önce sadece Fransızlar bu ticarete katılma hakkına sahiptiler. Üstelik Fransızlar uyguladıkları fiyat politikası sayesinde yünlü kumaş ticaretinde tekel sahibiydiler. Fransızların bu durumu 1779'a kadar sürdürdü. Bu tarihten itibaren Fransa, yünlü kumaş hariç tüm malların yabancılar tarafından Fransa'dan doğuya çıkartılmasına izin verdi. Fakat ticari iflaslarla karşı karşıya kalınca hatasının farkına vardı. Fransız doğu ticareti, son savaş sayesinde, tamamen şansa bağlı olarak devam etti. Cebelitarık'ın blokesiyle Akdeniz'in İngilizlere kapatılması ve Hollandalıların da ticaretlerini riske atmamak için İngiliz deniz sahasını kullanmaktan kaçınması sayesinde Fransızlar tüm Doğu ticaretinin tek hakimi oldular. 1785'ten sonra, geçmiş sistemi ıslah ederek, yabancıların Fransa'dan serbestçe ürün ihracını sınırlandırdılar. Önceden uyguladıkları %3'lük vergiyle birlikte başka yenilikler getirdiler (Moreno, 1790).

Fransa'nın 1785'ten sonra Doğu ticaretiyle ilgili getirdiği yenilikleri şu şekilde özetlemek mümkündür. Bir kimse Denizcilik Bakanlığından verilmiş pasaport veya Marsilya Ticaret Odası'nın sertifikası olmadan yurt dışına gidemez. İzinsiz giden 500 libra ceza öder ve ülkesine geri döner. Lisanslar 10 yıllık süre için verilmektedir ve gerekli durumlarda bir veya iki yıl uzatılabilir. Pasaport süresi geçtiğinde tacirin ikamet ettiği yerdeki büyükelçilik, konsolos veya konsolos yardımcısı onu Fransa'ya geri döndürür. Limanlarda kurulabilecek şirket sayıları belirlenmiştir, bunun üzerine çıkılamaz. Fransız şirketlerinin ticaretleri için gerekli olan dükkân, depo ve ev dışında gayrimenkul edinmeleri kesinlikle yasaktır.

Aynı şekilde Osmanlı tebasından biriyle ortak bir yer kiralayamaz veya bir parçasını kullanamaz, doğrudan veya dolaylı yollarla bir şirket kuramaz (Moreno, 1790). Fransa'nın yaptığı düzenlemeler doğu ticaretini arttırdı. Kârının büyük bölümünün yünlü kumaşlardan olması nedeniyle bu alana yapılan teşvik ve destekler devam etti. Fransa'nın, diğer bölgelerinde imal edilen kumaşlarının dışında, sadece Languedoc eyaletinin yünlü kumaşlarıyla Türkiye ve ona bağlı eyaletlere yaptığı ticareti yıllık 25-26 milyon Libra'nın altına inmemektedir (Moreno, 1790).

Fransız ticaretinin gelişmesinde bir başka etken de bazı Marsilyalı tacirlerin Rusya ile kurduğu ticari ilişkilerdir. Rusya ile ticaret yapan Fransız gemilerine Rus bandırası taşıyabilmeleri için pasaport düzenlendi. Fransa her ne kadar Türkiye ile kalıcı dostluk kurmuş ve bu sayede dikkate değer faydalar elde etmiş olsa da henüz İstanbul Boğazı'nı kullanarak Karadeniz'e açılma hakkını elde edememiştir. Fakat Fransız Büyükelçisinin ısrarlı girişimleri sonrası Rus bandıralı bir Fransız firkateyninin Karadeniz'e geçişine izin verilmiştir (Moreno, 1790).

Fransa, Kuzey Afrika'da yer alan Osmanlı eyaletleriyle yaptığı barış anlaşmaları sayesinde Doğu ticaretini kolaylaştırmakla kalmadı Hindistan ticaretini de kolaylaştırdı. Süveyş Limanını kullanmak suretiyle çok daha kısa sürede ve güvenli gerçekleşen Hindistan-Avrupa ticaretinden faydalanma konusunda çaba sarf etmekten vazgeçmedi. Sonunda Ocak 1785'de (Bab-ı Ali'nin onayını beklemeden), Kahire ile anlaşmaya vardı (Moreno, 1790).

İngiltere Doğu ticaretine Osmanlı Devletiyle yaptığı bir anlaşmayla katıldı ve sürekli yeni ayrıcalıklar elde etmek suretiyle Fransa ile aynı haklara kavuştu. Her ne kadar burayla önemli bir ticaret gerçekleştirmiş olsa da yüzyılın ortasından itibaren İngiliz Şirketlerinin ticareti düşmeye başladı. Bu tarihten sonra Fransa'yı taklit ederek ticaretini tek bir limanda toplama çabası problemleri çözmeye yetmedi. İngiliz ticaretinin düşüşü nedeni olarak yünlü dokumalarının ticaretinin düşüşü görüldüğünden bu alanda bazı düzenlemeler yapılmaya çabalandı. Fakat İngiltere'nin İspanya ile arasında savaş başlaması ve Akdeniz'in İngiliz gemilerine kapanmasıyla İngiliz Şirketi'nin Akdeniz ticareti tamamen durdu. İngiliz ticareti ancak taraflar arasında yapılan barıştan sonra canlandı. 1784-85 yılları arasında Şirketin kazancı çalışanların ve İstanbul'da bulunan büyükelçinin masraflarını karşılamaya yetmiyordu (Moreno, 1790).

İngiltere Doğu ticaretini düzenli olarak sürdürebilmek için önemli limanlarda konsoloslar bulundurmaktadır. Akdeniz'de ticari gemilerinin seyrüseferinin güvenli bir şekilde gerçekleşmesi için Kuzey Afrika'da yer alan eyaletlerle anlaşmalar yapmıştır. Ege adalarından gelecek olan korsan saldırılarına karşı ise Şirket'in gemileri silah taşımaktadır (Moreno, 1790).

Süveyş yolu kullanılarak Hindistan ticaretini bazı İngilizler önceleri yapıyorlardı. Fakat 1780'de Doğu Hindistan Şirketinin lehine olarak bu ticaret yasaklandı. İngilizler, Fransızların Mısır ile yaptığı anlaşmada Avrupalılara sağlanan imtiyazlardan yararlanma hakkını kaybetmemek için 1785'te bu ticareti yeniden serbest bıraktılar (Moreno, 1790).

Hollanda, ticaretini İngiliz korumasında gerçekleştirdiği için 17. yy.ın ortalarına kadar Türklerle önemli bir ilişkiye sahip değildi. Sonraları Babiâli, bu cumhuriyetin Hindistan'la olan ticaretteki başarısının farkına vardı. Aynı zamanda Hollanda, Osmanlı Devleti ve Avusturya arasında barış anlaşmalarında aracılık yaptı. Hollanda'nın Osmanlılarla yaptığı ticaret anlaşması sadece diğer devletlerin sahip olduğu ayrıcalıkları içermekle kalmadı Karadeniz'i de ima edecek şekilde tüm İmparatorluk denizlerini kapsadı. O dönemde Hollanda Kuzey ticaretine zarar vermemek için bundan yararlanmadı. Şuan haklarını istemelerine rağmen, Babiâli bunu kabul etmemektedir (Moreno, 1790).

Hollanda'nın Doğu Şirketi aracılığıyla yaptığı ticareti kuzey milletleriyle rekabet edebilecek kadar büyük orana ulaştı. Hollanda Şirketi'nin, her ne kadar ticaretinin çoğu İzmir'le olsa da hemen her iskelede konsolosu bulunmaktadır. Aynı zamanda şirketin İstanbul'da, devletin büyükelçi olarak tanıdığı ve tüm masraflarını karşıladığı bir temsilcisi bulundurmaktadır (Moreno, 1790).

Rusya, 1774 Kaynarca ve 1779 Aynalıkavak anlaşmalarını referans göstererek 1783 yılında Osmanlı Devletiyle bir ticaret anlaşması gerçekleştirdi. 8 Ocak 1784'te yürürlüğe giren bu anlaşmaya dayanarak Rusya Karadeniz'de seyrüsefer yapabilecek ve boğazdan serbestçe geçebilecektir (Moreno, 1790). Rusya'nın Kuzey Afrika eyaletleriyle anlaşması olmaması nedeniyle 1783 yılında yaptığı bu ticaret anlaşması ona Afrika korsanlarının saldırılarından korunma hakkı vermektedir. Bu garanti yaklaşık tüm Ege'yi kapsamaktadır. Babiâli bu garantiyi, gemilerin kıyı seyri yapması kaydıyla tüm anlaşmalı devletlere vermektedir. Rusya,

Karadeniz ticaretinden yeterince istifade edebilmek için diğer ülkelere Karadeniz limanlarından yararlanma hakkı ve boğazları geçebilmeleri için patent veya pasaport sağlamaktadır (Moreno, 1790).

Avusturya, Pasarofça Anlaşmasıyla (1718) İngiltere ve Fransa'nın sahip olduğu ayrıcalıkları elde etti. Sonrasında Rusya'nın desteğiyle, Belgrat Barışı'nın 8. maddesiyle, 17 Şubat 1784'te, Rusya'nın bir önceki yıl elde ettiği ayrıcalığa benzer bir ayrıcalık sahip oldu. Bu ayrıcalık ile Avusturya'nın ithalat ve ihracatında %3 gümrük vermesi kabul edildi ve aynı zamanda Karadeniz dahil tüm Osmanlı denizleri Avusturya ticari gemilerine açıldı (Moreno, 1790).

Napoli, 1740 tarihinde imzaladığı barış, dostluk ve ticaret anlaşmasıyla İngiltere, Fransa ve Hollanda'nın sahip olduğu tüm ayrıcalıkları elde etti. Bazı Kuzey Afrika eyaletleriyle anlaşması olmaması nedeniyle bu ticarete girme konusunda çekimser davranmaktadır. Doğrudan ticari trafiği bulunmamaktadır ve dolaylı yollarla, başka milletler üzerinden ticaretini sürdürmektedir. Napoli'nin İzmir'de bir konsolosu bulunmaktadır (Moreno, 1790).

Venedik daha önce yaptığı anlaşma ile bu bölgede oldukça aktif bir ticarete sahipti fakat İngiltere ve Fransa'nın bu ayrıcalıkları elde etmesiyle ticareti geriledi. Bugün siyasi yetersizlik veya fabrikalarının ve denizciliğinin gelişmemiş olması gibi nedenlerden dolayı Venedik sadece sınırlı miktarda kristaller, yünlü kumaşlar, aynalar ve benzeri ürünlerin ticaretini yapmaktadır (Moreno, 1790).

Ragusa (Dubrovnik), Adriyatik ve İtalyan limanları arasında yaptığı deniz ticaretiyle önemli başarı elde etti. Türklerle iyi ilişkileri sayesinde yaptığı ticaret anlaşmasıyla ve ayrıcalıklı devlet statüsünü elde etmesi sayesinde Dubrovnik için gümrük vergisi %2'ye indirildi (Moreno, 1790).

Polonya'nın da Osmanlı Devleti ile ticaret anlaşması bulunmaktadır. Her ne kadar Babıâli şu ana kadar Polonya ticaretindeki artışa ilgisiz olsa da bu ülke ürünlerini Karadeniz limanı kanalıyla sevk etmektedir. İyi bir proje yapıldığı takdirde buradan yararlı pek çok ürün Akdeniz'e limanı olan ülkelere taşınabilir (Moreno, 1790).

Purusya, coğrafi uzaklığı nedeniyle Osmanlı ile ticaretten çok az yararlanabilmektedir. Bu anlaşma ticari olmaktan ziyade siyasidir. İsveç

1737'den beri Babıâli ile ticaret anlaşmasına sahiptir. Fakat Doğu ile olan ticari trafiği son derece sınırlıdır. Danimarka, ise ne Türkiye ile ne de Kuzey Afrika eyaletleriyle ticaret anlaşmasına sahiptir. Kuzeyin diğer güçlerinin yükseldiği bu dönem, onun düşüşüne rastlamaktadır (Moreno, 1790).

Osmanlı ile Ticaretin Genel Kuralları

Dördüncü maddede Moreno, Osmanlı ile ticaretin genel kuralları, Avrupalıların ve Türklerin anlaşma yapma yöntemleri, imtiyazlar, vergiler ve benzeri konulardan söz etmektedir. Türkiye'nin hâkimiyetinde bulunan birçok bölgede ticarete dikkat edilmesi gereken kuralları göstermektedir. Genel olarak Ermeni, Yunan ve Yahudiler Doğu ticaretinin efendileridir (Moreno, 1790).

Moreno, Avrupalıların Osmanlı Devleti ile doğrudan ticaret yapma istekleri ile ilgili dikkat çekici bir neden olarak Yahudi araçlardan kurtulma isteklerine yer veriyor. Avrupalıları Türkiye'ye seyahat etmeye ve orada kendi ticarethanelerini kurmaya veya acentelik oluşturmaya iten faktörler arasında birinci elden alış veriş yapma düşüncesi olduğu kadar Yahudilerin aracı olarak çalıştıklarında sergilediği kurnazlıklardan kurtulmak isteği de bulunmaktadır (Moreno, 1790).

Türk hakimiyetinde bulunan bütün limanlara giriş serbesttir, herhangi bir demirleme ücreti ödenmemektedir. Sadece limana girişte taşınan yükün kaydettirilmesi ve çıkış *fermanı* (Çanakkale Boğazı'nda alıkonulmamak için) için 30 Piastra ödenmektedir. Fermanda geminin taşıdığı yolcuların listesini bulunmakta, bu yolla kaçak olup olmadığı kontrol edilmektedir (Moreno, 1790).

Gemi kaptanları, yüklerini boşalttıktan sonra veba veya bulaşıcı bir hastalık yoksa oradaki kendi yöneticilerine veya konsoloslarına mürettebatlarının durumu hakkında bilgi vermek zorundadırlar. Bu uygulama çıkışta tekrar edilir ve onlara sağlık karnesi verilir. Veba salgını olduğu durumlarda gerekli tedbirler alınır. Bu durumda ya kimsenin gemiden çıkmasına izin verilmez ya da bölge insanıyla iletişim kurmaları engellenir (Moreno, 1790).

Diğer bir zorunluluk ise yetkiliye veya konsolosa tüm alınan ve satılan ticari malların kaydını sunmaktır. Aynı zamanda malların toplam değeri üzerinden %3 konsolosluk giderleri için ödenir. Bu kural, bütün limanlarda tüm Avrupalılar için geçerlidir. Fransızlar bunu burada değil Marsilya Ticaret Odası'na ödemektedirler (Moreno, 1790).

Korsan saldırılarına karşı Hollanda ve İngiliz gemileri en az sekiz top taşımaktadırlar. Tüm anlaşmalı devletler, kendilerine sağlanan imtiyazlardan yararlanabilmek için gemilerinde bayraklarını taşımaktadır. İmtiyaz sahibi olmayan yabancı bayraklı gemiler yüklerinin %12, 15 veya 20'si kadar vergi vermektedirler (Moreno, 1790).

Çok az ürün dışında ithalat ve ihracat serbesttir. Şayet kaçak bir mal ele geçirilirse yasal verginin iki katı ceza ödenir ve mal sahibi malını götürür. Gümrüklerin kontrolü Türklerin elindedir. Genel olarak Avrupalılar için tüm mallarda gümrük vergisi oranı %3, Türkler için %4, reaya için ise %5'tir. Tanınmayan malların vergisi, akil kimseler tarafından belirlenmektedir. Türk gümrüklerinin sade yapısı Türk denizlerine birçok ticaret gemisini çekmektedir. Başta Fransız, Venedik, Dubrovnik ve Rus olmak üzere sayısız milletin gemisi Türk limanlarına gelmektedir (Moreno, 1790).

Moreno, paralar ve paraların değerleri hakkında da bilgi veriyor. Örneğin daha önce 100 Piastra 100 Eskudo veya 300 Libra değerinde iken şimdi ise aynı para için 125 Piastra gerekmektedir. Her ne kadar gümüş para, Liga'nın %16'sı oranında olsa da sürekli değer kaybı nedeniyle bu oran eşit olmamaktadır. Paralar içerisinde Alman, Hollanda ve Venedik altın paraları değerli görülmektedir. Türk gümüşü itibarsız olup yabancılar tarafından kabul görmemektedir (Moreno, 1790).

Moreno'nun bu madde içerisinde son değindiği konu bazı ticaret hileleridir. Tüm tedbirlere rağmen Avrupalılar ticari mallarda aldatılmaktan kurtulamıyorlar. Hileye sadece bu ülkenin insanları değil orada yerleşik olan Avrupalılar da başvuruyor. Örneğin Fransızlar İskenderiye'ye gelen Yemen kahvesine Batı kahvesi karıştırıyorlar. Türkler keçi tiftiğine deve tiftiği katarak yıkadıktan sonra karışık olarak ipliğe dönüştürüyorlar. Çuvallar veya fıçılar içerisindeki unlar kireç olabiliyor. Mumlara iç yağı, toprak, taş veya kömür katılmış olabiliyor. Zeytinyağının içerisinde yabancı madde katılabilir ve benzeri hileler görülebilir (Moreno, 1790).

İspanya'nın Osmanlılarla yapılacak ticarete üstünlükleri ve bu ticaretten en üst düzeyde yararlanabilmesi için gerekli olanlar

Son maddede ise İspanya'nın Osmanlılarla yapılacak ticarete üstünlükleri, bu ticaretten maksimum düzeyde faydalanabilmesi ve güvenliği için gerekli olan araçlardan bahsediliyor. İspanya'nın Osmanlı devleti ile yapacağı ticaretinde sahip olduğu üstünlükler iki maddede

inceleniyor. İlk olarak diğer Avrupa ülkelerinin Doğu'da sattığı İspanyol mallarını, Doğu'da tüketilmekte olup İspanya'da üretimi yapılan muhtelif emtiayı ve buraya ihracatı yapılabilecek diğer ürünleri açıklıyor. Ardından bu ticareti kurmak ve kuvvetlendirmek için gerekli araçlardan bahsederek dipnot tamamlanıyor.

Moreno, Doğu'da satılan ürünlerin içerisinde önemli sayıda çeşidin İspanyol üretimi veya İspanya ve sömürgelerinden elde edilen hammaddelere dayandığını gözlemlemektedir. Öncelikle Türkiye ve Mısır'a sevkiyatı yapılan malların içerisinde yer alan altı ürün İspanyol hakimiyetinde olan bölgelerden elde edilmektedir ki bunlar şeker, kırmızı böceği boyası, bakkam ağacı (palo de tinte), çivit, yün ve İspanyol gümüş parasıdır. İspanya'nın sağladığı bu malların ticaretini İngilizler ve Fransızlar yapmaktadırlar (Moreno, 1790).

Bunların içerisinde en önemlisi İspanyol yünü ile yapılan Fransız kumaşlarıdır. Türkiye'de çok fazla kullanılan beyaz ve renkli yün başlıkların kumaşları da İspanya'da üretilmekte, buradan Marsilya aracılığıyla Tunus'a giderek şapkaya dönüşmektedir. Fransız yünlülerinin tamamı Segovia, Villacastin, Soria, Albarracin, Aragon, Valencia ve benzeri İspanyol şehirlerinin yünleri ile dokunmaktadır. Dolayısıyla İspanya bu ürünleri kendisi üreterek ihraç ettiği takdirde rekabet edebilecek güce sahiptir (Moreno, 1790).

Sadece İstanbul'a yılda yaklaşık 300 bin Piastra, İzmir'e 2 milyon Piastra değerine yakın İspanyol kırmızı böceği boyası gitmektedir. Bu ürünü Fransızlar Cadiz'den Marsilya'ya oradan da Doğu'ya götürmektedirler. Kırmızı böceği boyasının okkası 20-24 Piastra arasında satılmaktadır (Moreno, 1790). Santa Domingo çiviti, sadece İstanbul'da üç kentallik Fransız varilleriyle 300 varil tüketilmektedir. İngilizler ve Fransızlar bunu Guatemala'dan taşımaktadırlar (Moreno, 1790). Santa Domingo ve Martinik kahvesi Fransa'ya önemli gelir sağlamaktadır. Sadece Başkentte yılda 300 bin okka tüketilmekte olup yüz okkası 135-140 Piastra değerindedir. Yüklü miktarlarda tüketilen İspanyol şekeri, İstanbul'da kentali 45 Piastra'dan daha pahalıya satılmaktadır. Doğu'da talep gören bir başka önemli İspanyol ürünü, İspanyol gümüş paralarıdır (Peso Duro). Bu paraların Türkiye'de kıymeti büyüktür. Cari kambiyo işlemlerinde 4 Duro, 9 Piastra değerindedir. Her bir Duro 90 Para değerindedir. Fakat

İstanbul darphanesinde bir Duro için 95 para verilmektedir. Avrupalılar bunun ticaretinden %18 kâr elde etmektedirler (Moreno, 1790).

Moreno, Avrupalıların Doğu'da ticaretini yaptığı İspanyol ürünlerine değindikten sonra İspanya'nın bu ticarete katılmasının faydasına değiniyor. Geçmişte yaptıkları barış ve ticaret anlaşmalarıyla Akdeniz'de başarılı bir şekilde ticaret yapan Katalanlar gibi bugün de İspanya, birliğini sağladığı böyle bir dönemde, üretimini ve denizciliğini geliştirmek suretiyle Doğu Akdeniz ticaretine katılabilir (Moreno, 1790).

İhracatın dışında bir diğer önemli bir konu ise İspanya'nın Doğu'nun sunduğu bazı malları araçlardan elde etmesidir. Örneğin Katalonya ve Valencia'nın ihtiyaç duyduğu Doğu buğdayı ve unu, işlenmiş, dokunmuş ve kullanıma hazır keçi ve deve tiftiği araçlar vasıtasıyla buralara ulaşmaktadır. Benzer şekilde pamuklu ve keten kumaşlar, tıbbi ve aromatik bitkiler, ham keten ve pamuk, sahtiyan ve sayısız diğer Doğu ürünleri araçlar vasıtasıyla İspanya'ya gelmektedir (Moreno, 1790).

Öyleyse İspanya bu anlaşmadan yeterince yararlanabilmesi için doğu ticaretini geliştirmek ve aracısız ticaret yapabilmek için neler yapmalıdır? Moreno'ya göre İspanya'nın Osmanlı Devleti ile yaptığı bu barış ve ticaret anlaşmasından yeterince yararlanabilmesi ve ülke ekonomisini geliştirebilmesi için öncelikle devletin üzerine bir takım görevler düşmektedir. Tacirlerin kendi çabalarıyla bu ticareti başarmaları imkânsız olduğu için devlet desteğiyle bu ticaret kolaylaştırılmalıdır. Devletin üzerine düşen görev, öncelikle serbest ticaret ortamını oluşturmak, sonra da bu ticarete katılmayı insanlara cazip göstermektir. Bunun için de İspanya'da bulaşıcı hastalıklardan korunmak için serbest ticaret limanı yapılmalı ve burada depoların bulunduğu bir karantina bölgesi olmalıdır. Böylece sürekli ticari dönüşüm elde edilerek kesintisiz bir kazanç yolu kurulacaktır. Tacirler için belirli kurallar normlar belirlenerek kâr elde etmeleri sağlanmalıdır. Ticari gemiler savaş zamanlarında savaş gemilerinin eşliğinde konvoy halinde gitmeli, barış zamanlarında ise İngiliz kurallarını örnek almalıdır. İngiliz gemileri, korsan saldırılarından korunmak amacıyla en az sekiz top taşıyorlar. Sefer yapacak gemilerin büyüklüğü, boş gitmekten kaçınmaları ve dönüşlerinin hızlı olması için orta büyüklükte olmalıdır (Moreno, 1790).

Devlete doğu ticaretini kolaylaştırmak için gerekli önerilerde bulunan Moreno, ilk olarak İstanbul'a 200 tonluk bir ticaret gemisiyle gitmek için 30 Aralık 1785'te lisans alan Kadiz'li tacir Francisco Sierra'dan bahsederek dipnotun bu bölümünü tamamlıyor (Moreno, 1790). Dipnotun son kısmına yaptığı ilave ile İspanya'nın Süveyş Limanını kullanmak suretiyle Filipinlerden yaptığı ticaretini nasıl kolaylaştırabileceği üzerinde duruluyor.

Süveyş Limanının İspanyollar Açısından Önemi

Moreno, Süveyş Limanının, Filipinler Şirketinin kurulmasından sonra İspanya için özel öneme sahip olduğunu vurguluyor. Fransızların Hindistan seferlerinde bu yolu kullanmak suretiyle kârlı bir ticaret gerçekleştirdikleri gibi İspanya'da burayı kullanarak Hint ticaretinde birçok avantaj elde edebilme olanağına sahiptir. Çünkü İspanya, Fransa'ya göre bu bölgede çok daha fazla üstünlüklere sahiptir. Fransızların, ulaşım giderleri ve İngilizlere satın aldıkları emtia için ödedikleri %10'a rağmen bu trafikten kâr elde edebildiğine göre İspanya aracısız olarak ilk elden ticaret yapma imkânı dolayısıyla daha üstün konumda bulunuyor (Moreno, 1790).

Bir İspanyol sömürgesi olan Filipinler uygun coğrafi konumu sayesinde Coromandel (Yeni Zeland), Malabar, Çin İmparatorluğu, Hindi Çini ve Siam krallıkları, Baharat adaları gibi o bölgede bulunan önemli ticaret bölgeleriyle trafiğin kurulmasını sağlayabilecek bir konumda bulunuyor. Bu yol kullanılarak Yarımada'nın ve İspanyol Amerika'sının ürünleri buraya gönderilebilir. Bölgedeki diğer güçlerle anlaşmalar yapılmasıyla ve uygun kurumların kurulmasıyla Hint ürünleri alınabilir. Bu adalarla yapılan ticaretin artmasından Şirket de Metropol de kazançlı çıkar (Moreno, 1790). Diğer bir konu da İspanya'nın Filipinler kanalıyla Hint ve Çin ile ticaretini geliştirmesi onu Hollanda, Fransa ve İngiltere'ye bağımlı olmaktan kurtaracaktır. İspanya Güney Amerika'nın gümüşünü Asya'ya götürmek suretiyle, tüm Asya ticaretinde öncelikli konuma yükselebilir. İspanyol gümüşü bu bölgede tüm Avrupa'ya göre %40 daha pahalıdır. Bu gümüşün altınla değişim %22-23 daha fazla kazanç bırakmaktadır (Moreno, 1790).

Süveyş limanının kullanımı zaman açısından da bir takım avantajlara sahiptir. Şöyle ki Ümit Burnu, Kasım ve Mayıs ayları arasında güvenli ulaşım imkânı vermekte, Nisan'ın sonundan Temmuz başına kadar ise Süveyş ve

Kızıldeniz yoluyla çok rahat bir şekilde Filipinlere ulaşılabilmektedir. Bu yolun tek riski Kahire ve Süveyş arasındaki 23-24 fersahlık çöldür. Ümit Burnu ve Süveyş kullanılarak Filipinlere ulaşmanın mümkün olmadığı senenin diğer aylarında Halep'ten Basra'ya oradan da Malabar veya Coromandel'e yahut da doğrudan Filipinlere ulaşmak mümkündür. Bu yolun zorluğu Basra'ya ulaşmak için Arap çölünün geçilmesidir. Bu da Halep'ten hareket eden kervanlar aracılığıyla geçilebilir (Moreno, 1790). Filipinlere ulaşmanın en az maliyetli ve en az külfetli yolu budur. Süveyş yolu sadece yarımada Filipinlerden gelecek mallar için değil, İstanbul'a gönderilecek gönderiler için de kullanılabilir. İngilizler bu şekilde yapmakta ve Hindistan gönderilerini bu yolla İstanbul'a ulaştırmaktadırlar. Böylece Ümit Burnunu kullananlara göre beş, altı hatta yedi ay daha fazla ticaret yapma olanakları olmaktadır (Moreno, 1790).

Karadeniz Ticareti Üzerine; İspanyolların Aktif ve Pasif Olarak Bu Ticarete Katılabilecekleri Kısımlar

Moreno, Karadeniz ticaretinin İspanya açısından önemin göstermek ve bu ticarete İspanya'nın nasıl katılabileceğini açıklamak amacıyla bu ikinci dipnotu koyuyor. Dipnotta Karadeniz'in hangi ülkelere açık olduğu, diğer ülkelerin bu ticaretten nasıl yararlandığı açıklandıktan sonra İspanya'nın ne suretle buradan yararlanabileceği üzerinde duruluyor. Karadeniz'in, diğer ülkelerin ticaret gemilerine açılması XVIII. yy.ın sonlarına kadar gerçekleşmedi. İlk olarak 1783'te Ruslara, ardından 1784'te Avusturya'ya açıldı. Karadeniz, bunların haricindeki devletlere tüm girişimlerine rağmen açılmadı. Karadeniz'in diğer ticaret gemilerine açılmasının iki deniz limanları arasında karşılıklı ticareti artıracaktır. İspanya, Fransa, Napoli ve Venedik gibi devletler, tahıllar, buğday, güherçile, mum, deri, kenevir, kereste ve benzeri ürünleri doğrudan elde edebilirler. Almanya'nın bazı eyaletlerinin ürünleri Tuna yoluyla elde edilebilir. İran'ın bazı ürünleri Don Nehri aracılığıyla Karadeniz'e ulaştırılabilir (Moreno, 1790).

Moreno'ya göre Osmanlılar bu denizi diğer ülkelere açmamakta ısrarcıdırlar. Çünkü Osmanlı Devleti, bu denizi sanki İmparatorluğun anahtarı gibi korumaktadır. Rusya ve Avusturya ticaret gemileri rotalarını kendi bakanlıklarına belirtmeleri kaydıyla serbestçe Karadeniz'de seyrüsefer hakkına sahipler. Fransa, Osmanlı Devleti nezdinde sahip olduğu itibara ve çok fazla çaba sarf etmesine rağmen bu ayrıcalığı elde etmeyi başaramadı.

Son olarak Rus bandıralı bir gemiyi Karadeniz kıyılarına göndermeyi denedi. İstanbul'a gelen İspanyol heyeti, Fransızların Babîali nezdinde sahip oldukları itibara ve Karadeniz ticaretine katılmadaki ısrarlarına yakından şahit oldular. Vasıf tarihinde anlatıldığı üzere Kâğıthane'ye Padişah ile görüşmeye giden İspanyol komutana Sadrazam ile görüşecek olan Fransız elçisi eşlik ediyor. Elçinin bu görüşmeden amacı Karadeniz'in Fransız ticaret gemilerine açılmasıdır (Vâsıf, 1978). Osmanlı Devlet'inden gerekli izni alamayan Fransızlar, Marsilya'da, Rus ve Polonya patentleriyle şirket kurdular. Bu girişim Ruslardan büyük destek gördü. Böylece 1785-1786 yıllarında Karadeniz Limanı Akkerman'dan yükledikleri malları Akdeniz'e taşıdılar (Moreno, 1790). Rusya, ticaretini artırmak için her tür girişimi göstermekte ve bunun için diğer milletlere kendi bayrağını taşıma izni ve pasaport sağlamaktadır. Dolayısıyla bu yolu kullanan devletler, Karadeniz ticaretine katılmadaki engeli rahatlıkla aşmaktadırlar. Bu yöntem Ruslara Karadeniz ticaretinde pek çok yarar sağlamaktadır. Çünkü Akdeniz devletlerinin ihtiyacı olan birçok emtia bu yolla rahatlıkla sevk edilebilmekte ve aynı zamanda Rusya'nın iç bölgelerin ticaretinin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Moreno, 1790).

İspanya, Akdeniz'deki avantajlı konumunu kullanarak Karadeniz trafiğine doğrudan katıldığında Baltık üzerinden doğrudan veya İngiliz ve Hollandalılar aracılığıyla aldığı malları direk alabilecektir. Hollandalı ve İngiliz tacirler, Rus, Ermeni, Yunan ve benzeri tacirlerin Karadeniz limanlarından getirerek Ege Adalarında boşalttığı malları alarak İspanya'ya tekrar satmaktadırlar. Rusya ve İspanya aralarında bir ticaret anlaşması imzaladıkları takdirde bu iki ülke aracısız doğrudan birbirlerinin sunduğu ürünlerden yararlanma imkânına kavuşabileceklerdir (Moreno, 1790).

Moreno diğer devletlerin Karadeniz ticaretinden nasıl yararlandıklarını açıkladıktan sonra İspanya'nın, Osmanlı Hükümetinin Karadeniz'i kapalı tutmadaki ısrarına rağmen nasıl bu ticarete katılabileceği sorusuna odaklanıyor. Burada Moreno, ilk olarak umudunu Avrupalılar tarafından Türklerin Asya sınırlarına hapsedilmesi ve Yunan yarımadasında bağımsız bir Yunan Krallığı kurulması projesine bağlıyor. Böylece Türkler boğazlardan geçişe engel olamayacaklardır (Moreno, 1790). İkinci bir yol ise İspanya, Türk dostu olması sebebiyle bu imtiyazı elde etmek için ısrarla çaba sarf ederek başarılı olacaktır. Bunun da gerçekleşmemesi durumunda son olarak Rus pasaportu ve bayrağı kullanmak suretiyle engelin aşılması

öneriliyor (Moreno, 1790). Moreno'ya göre Fransa da yararlandığına göre bu uygunsuz bir yol olarak nitelendirilemez ve şu an için bundan daha güvenli bir yol bulunmamaktadır (Moreno, 1790). İkinci dipnotun bundan sonraki bölümleri, Karadeniz'in İspanyollara açılması durumunda, bu bölgenin sunduğu ürünlere ve İspanya'nın buraya satabileceği mallara ayrılıyor.

BARIŞ VE TİCARET ANLAŞMASI SONRASI OSMANLI İSPANYA TİCARETİ

Osmanlı ve İspanya devletleri arasında yapılan Barış ve Ticaret Anlaşmasından, İspanyolların iktisadi-ticari beklentileri, değerlendirmesini yaptığımız dipnotlardan da açıkça anlaşılacağı gibi yüksekti. İspanyollar, iki devlet arasında devam eden bu uzun süreli düşmanlığı ortadan kaldırmayı genel iktisadi-ticari hedefleri doğrultusunda istiyorlardı. Dönemin ağırlığını hissettiren iktisadi görüşlerinin etkisiyle serbest ticarete dayalı bir modelle ülkelerinin iktisadi gelişmesini sağlamayı hedeflemekteydiler. Diğer Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti ile yaptıkları antlaşmalar sayesinde, Osmanlı pazarından ne şekilde istifade ettiklerinin farkındaydılar. Üstelik başta Fransızlar olmak üzere Osmanlı Devleti ile antlaşması olan bazı ülkeler doğrudan İspanya veyahut sömürgelerine ait ürünlerle bu pazarda yer alıyordu. Bu konuda İspanyollar kendilerini çok daha avantajlı olarak görmekteydi. İspanya, Amerika kıtasındaki sömürgelerinden ve kendi sınırlarından elde ettiği hammaddelere dayalı bir sanayi kurduğu takdirde, bu malları kendisinden alarak üreten ülkelere göre üstünlüklere sahip olacağını tasarlıyordu. Kendisinin ihtiyacı olan pazardı ve bu pazar, Osmanlı barışı ile elde edilmiş olacaktı.

Osmanlıların ise bu antlaşmadan iktisadi-ticari beklentilerinin hemen hiç olmadığını görüyoruz. Antlaşmaya giden süreçte, bu makalenin konusu olmadığı için burada değinmiyoruz, Osmanlı delegelerinin tutumu bunu ortaya koymaktadır. Hatta diyebiliriz ki, Osmanlılar İspanya ile bir antlaşma yapmaya istekli değillerdi. Ancak dış dünyada gelişen siyasi ve askeri dengeler, özellikle de Avusturya ve Rusya'nın birlik olarak Osmanlıya karşı savaşması, Devleti ortaya yeni düşmanların da çıkabileceği endişesine sevketti. Böylece yıllarca sürüncemede kalan antlaşma imzalandı.

Barış ve Ticaret Anlaşması ile İspanya, Osmanlı Devleti ile olan düşmanlığa son vererek Akdeniz ticaretini geliştirebilme hususunda önemli bir adım attı. İspanya açısından bu antlaşmanın en önemli sonucu, aracı kullanmadan Doğu Akdeniz'e gidebilmek ve ticaret yapabilmek oldu. İspanya'nın, antlaşmadan beklentilerinden biri de Garp Ocaklarıyla antlaşma yapabilmek için Osmanlı Devleti'nden ferman almaktı. İspanya'nın bu isteği antlaşmaya dahil edildi. Garp Ocaklarına gönderilen hatt-ı hümayunlarla, Osmanlı ve İspanya devletlerinin barış yaptığı ve onların da barış yapmalarının uygun olacağı belirtildi. Bu karar sonrası İspanya, Tunus ve Trablusgarp'la antlaşmaya vardı. Cezayir, başlangıçta İspanyollarla antlaşmayı kabul etmese de Haziran 1786'da iki taraf arasında bir barış antlaşması yapıldı (Tabakoğlu, 2010).

Anlaşma ile iki ülke arasında deniz yoluyla doğrudan ticaret başladı. Her ne kadar Osmanlıların, Amerikan gümüşü ve yün gibi bazı ürünlerinin dışında İspanyol mallarına gösterdikleri ilgi, İspanyolların doğudan gelen kumaş ve mallara olan ilgisinden fazla olmasa da İspanya limanlarına giden Osmanlı gemilerinin sayısında artış oldu. Aynı durum aksi yönde giden gemiler için de geçerliydi. Karadeniz'in, 1774 Küçük Kaynarca anlaşmasıyla önce Ruslara, daha sonra da XIX. yy.ın başlarından itibaren diğer Avrupa devletlerine açılmasıyla Türk ve Rus buğdayının İspanya'ya ihracatında önemli artışlar ortaya çıktı (Corrales, 2006). Osmanlı gemileri Doğu Akdeniz'den İspanyol limanlarına başta tahıl olmak üzere birçok ürünü taşımaya başladı. Bu gemiler aynı zamanda İspanya limanları ile Livorno, Ceneviz, Marsilya, Lizbon gibi limanlar arasındaki taşımacılığa, İspanya'nın yurt içi kabotaj faaliyetlerine ve Amerika'daki sömürgelele ticarete de aktif olarak katıldılar (Corrales, 2006).

İspanya'nın İslam dünyası ile ilişkileri üzerine çalışmalarda bulunan Corrales araştırmalarında, İspanyolların Doğu Akdeniz ile aktif ticarî ilişki kurma girişiminin istenilen başarıya ulaşmadığını ortaya koyuyor. Bu başarısızlık, İspanya'nın Doğu ile ticaret yapabilmesinin koşullarının tam olarak ortaya çıkmadığını göstermektedir. Deniz ticaretinin yetersiz olması, manifaktür üretimi olan ürünlerinde özellikle de tekstilde İspanyol mallarının diğer Avrupa ülkeleri ile rekabet edebilecek kapasitede olmaması, İspanya açısından doğu ile ticaretin gelişmesinde en önemli engeller olarak ortaya çıkmaktadır (Corrales, 1989).

Corralles, ticaretin önündeki engeller içerisinde XVIII. yüzyılda Avrupa ülkeleri arasında ortaya çıkan savaşların ve Krallığın bizzat İspanyol gemileri ile ticarete girme konusundaki korumacı tutumunun da etkili olduğunu belirtiyor. Özellikle de İngilizlerin pazarı ele geçirmesine engel olma isteği İspanya'yı korumacı politikalar uygulamaya yöneltmişti. Fakat bu çaba başarılı olamadı. Sonuçta İngilizler Osmanlı pazarını ele geçirdi. XVIII. yüzyılın sonunda meydana gelen savaşlar sonucu İspanyol denizciliğinin Akdeniz'de istenilen neticeyi elde edememesine karşılık, Osmanlı bayraklı gemiler başarılarını büyük ölçüde arttırdı. Avrupa'nın dahili savaşları, tarafsız ülkelerin ticareti devam ettirmesine olanak tanıdığından, Osmanlı gemileri, Avrupa'nın farklı limanları arasında taşımacılık faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Fakat Napolyon'un Mısır'ı işgali ve Doğu Akdeniz'de İngiliz-Fransız çatışması, Osmanlı bandıralı gemilerin Batı Akdeniz'de faaliyetlerine kısa bir süre ara vermelerine yol açtı (Corrales, 1989).

Ticareti aktif hale getirme düşüncesi istenilen başarıya ulaşmasa da tamamen olumsuz da olmadı. Doğrudan ticaretin yapılabilmesi nedeniyle Osmanlı Devleti'nin İspanya'ya olan ihracatında artış görüldü. Osmanlı'dan yapılan ihracat kalemlerine baktığımızda, dönemin tarım ürünleri ağırlıklı ihracat yelpazesine uygun olduğunu görüyoruz. İhraç kalemlerinin başında buğday gelmekteydi. Doğu'dan elde edilen buğdayın ucuzluğu rekabet edilebilir fiyatlara ulaşmaya olanak tanımaktaydı. Bu nedenle XVIII. yüzyılın sonundan itibaren İspanyol limanları, Osmanlı gemileri ile taşınan Türk ve Rus buğdayının baskınına uğradı. Özellikle Barcelona, Alicante, Mallorca gibi limanlar, buğdayın en çok ulaştığı yerlerdir (Corrales, 1989). Barış ve ticaret antlaşması, Osmanlı topraklarından İspanya'ya doğrudan yollarla giden buğday miktarını büyük miktarda arttırdı. Bu tarihten sonra, Osmanlı limanlarından İspanya limanlarına giden gemilerin yüklerinin %82'si buğdaydan oluşmaktaydı (Corrales, 1995).

İspanya'ya buğdayın büyük bir bölümü Ege adalarından gidiyordu. Ege adalarının dışında Selanik, Moro, İstanbul ve İzmir gibi limanlardan da İspanya'ya buğday ulaşmaktaydı. Buğday taşımacılığında Rum denizcilerin rolü büyüktü. 1780'li yıllarda Rumlar, Osmanlı ile Avrupa limanları arasında büyük miktarda mal taşımacılığı yapmaktaydılar. Mora, Selanik, İstanbul, İskenderiye gibi limanlar ticaret ağları içerisinde yer almaktaydı. Bunun dışında Karadeniz'de yer alan Odesa ve Taganrog gibi

limanları da ticaret ağlarına katarak buğday ticaretlerini geliştirmişlerdi (Frangakis-Syrett, 2006).

İhraç kalemleri içerisinde ikinci sırada pamuk olmakla birlikte doğrudan Osmanlıdan İspanya'ya ulaşan pamuk, önemsiz miktarlardaydı (Corrales, 2001). Fakat farklı Avrupa limanları aracılığıyla da pamuk ticareti devam etti. Birçok üründe olduğu gibi Marsilya, Cenova, Livorno gibi şehirler, Doğu Akdeniz pamuğunun İspanya'ya ihracatını sağlayan en önemli limanlardı. XVIII. yüzyılda, İspanya'ya muhtelif Osmanlı limanlarından yün ihracatı başladı. Daha çok yatak yapımında kullanılan Kuzey Afrika yünü, İspanya'ya Marsilya ve Livorno limanları aracılığıyla giriyordu. Bununla birlikte Valencia ve Barcelona'ya doğrudan girdiği de oluyordu. Kalitesi dokuma fabrikalarında kullanmaya çok uygun olan Doğu Akdeniz yünü, özellikle şapka sanayiinde kullanılıyordu (Corrales, 2001).

İspanya'nın Osmanlıya ihracatı ise ithalatına oranla daha sınırlı düzeyde kaldı. İpek, İspanya'nın önemli sanayi ürünleri arasında yer alıyordu. İspanyollar, Osmanlı pazarlarına İspanyol ipek kumaşlarını ihraç etmek için yoğun çaba sarf ettiler. 1784'te Katalonya'nın ipek kumaşlarını Osmanlı topraklarına ihraç etmeye karar veren Barcelonalı tacir Andres Thilebein şunları söylüyordu, "Bu krallığa bağlı eyaletlerin, özellikle de Katalonya'nın şaraplarının, meyvelerinin, ipekli ve yünlü kumaşlarının ihracatının büyük avantajlar taşıdığından şüphem yoktu" (Corrales, 1996). Ancak göstergelere bakıldığında İspanyolların Osmanlı Devleti'ne ipekli kumaş ihracatının istenilen büyüklüğe ulaşamadığı görülüyor. Benzer şekilde İspanya'nın Osmanlı Devleti'nden ipek ithalatı da toplamda büyük miktarlara ulaşmadı (Corrales, 1996).

İspanyol gümüş paralarının, Doğu'ya akışı XVIII. yüzyılda da devam etti. Sevilla veya Meksika'da basılan İspanyol paraları, 1700'lerin ortalarına kadar, İzmir, Selanik gibi Osmanlı şehirlerinde dolaşımda yer alıyordu. İspanyol sikkelerinin ticarî hayatta önemli bir yeri vardı. Latin Amerika ülkelerinden gelen paralar da İspanya aracılığıyla Osmanlı topraklarına ulaşıyordu. 1754-1768 yılları arasında Meksika gümüş ve Peru gümüş paraları, Kahire'de görülmeye başlandı (Corrales, 2001).

SONUÇ

Osmanlı ve İspanya devletleri arasında yapılan barış ve ticaret anlaşmasının, İspanya açısından önemli iktisadi-ticari hedefleri vardı. İspanyollar, serbest dış ticarete dayalı bir modelle ülkelerinde sınâi gelişmeyi sağlamak istiyorlardı. Bu nedenle dış pazarlarını geliştirmeye çabalıyorlardı. Osmanlı Devleti ile kurulacak dostane ilişkiler İspanyollar açısından Akdeniz’de serbest ticaret yapabilmek için büyük önem taşıyordu.

Moreno’nun kitabının içerisinde yer alan ve değerlendirmesini yaptığımız iki dipnot, İspanyolların Osmanlı Devleti ile anlaşma yapmadaki amaçlarını vurgulamaktadır. Eser aynı zamanda Osmanlı Devletinin Avrupa ülkeleriyle ticareti, ticaret limanları, ülkelerin Osmanlı ile ticarete yararlandıkları kurumlar, ürünler, vergiler ve hatta ticari hileler dahil geniş bir konuda malumat vermektedir. Aynı zamanda İspanyolların, Osmanlı ile ticaretlerini artırabilmeleri adına nasıl bir yol izlemeleri gerektiği ve hangi kurumlardan yararlanmaları gerektiği hakkında bilgiler vermektedir. Moreno’nun kitabı İçerdiği bilgiler yönüyle Osmanlı-İspanya ilişkilerinin XVIII. yüzyılın sonlarında geldiği düzeyi göstermektedir. Önceki yüzyıllarda savaş, düşmanlık ve karşılıklı rekabet üzerine kurulmuş ilişkiler, artık yerini dostane ilişkilere bırakmıştır. Bunda İspanyollar açısından en önemli faktör, ticari hedeflerini gerçekleştirebilmek olarak görünüyor.

Anlaşmanın İspanyolların iktisadi-ticari beklentilerine ne derece cevap verdiğine baktığımızda bazı hedefler gerçekleştirilse de istenilen sonucun elde edilemediğini görüyoruz. Antlaşma sonrasında İspanya, ilk olarak Cezayir, Tunus gibi Osmanlı Devleti’ne bağlı Kuzey Afrika eyaletlerinden kendisine yönelik olarak gerçekleşen korsanlık faaliyetlerini sonlandırmak istiyordu. İspanya’nın, bu konuda amacına ulaştığı söylenebilir. Zira Osmanlı ile yaptığı antlaşmanın ardından, Kuzey Afrika eyaletleri ile de antlaşmalar yaparak korsanlık faaliyetlerine karşı kendisini güvenceye aldı. İspanya’nın diğer beklentisi ise başta Osmanlı Devleti olmak üzere İslam ülkeleri ile doğrudan ticaretini geliştirmek, Karadeniz ticaretinde aktif olarak yer almak ve Süveyş yoluyla Hint ticaretini canlandırmaktı. Antlaşma sonrasında iki ülke arasında ticaret canlanmakla birlikte, İspanya’nın istediği düzeye ulaşmadı. Mevcut uluslararası siyasi koşullar

ve rekabet, İngiltere'nin denizlerdeki üstünlüğü ve sürüp giden savaşlar, İspanyolların başarısızlığının nedenleri arasında sayılabilir.

Osmanlı Devleti'nin antlaşmadan beklentisi daha çok siyasi idi. Devlet, antlaşma ile İspanya'nın, Rusya'nın yanında yer almasını engellemek ve tarafsız kalması sağlamak istiyordu. Bunda da hedefine ulaştığı söylenebilir. Antlaşmanın Osmanlıya getirdiği bir başka fayda da Osmanlı bayraklı gemilerin, İspanyol limanlarında serbestçe taşımacılık yapabilmesi oldu. İspanya limanlarına giden Osmanlı gemilerinin sayısında artış görüldü. Çok yüksek düzeylerde olmasa da iki taraf arasında ticaretin hacmi arttı.

KAYNAKÇA

- Cevdet, Ahmed (1977). *Tarih-i Cevdet* (Cilt 2). İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Cezar, Yavuz (1986). *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Corrales, Eloy Martin (1989). Cereales y Capitanes Greco Otmanos En La Malaga De Fines Del Siglo XVIII. *Estudios D'Historia Economica* (1989/2).
- Corrales, Eloy Martin (2001). *Comercio de Cataluña Con el Mediterráneo Musulman (Siglos XVI-XVIII)*. Barcelona: Edicions Bellaterra.
- Corrales, Eloy Martin (1996). El Comercio de la Seda Entre España y el Mediterraneo Musulman (Siglos XVI-XVIII). *España y Portugal En Los Rutas De La Seda* (s. 160-179). içinde Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Corrales, Eloy Martin (2006). İspanya-Osmanlı İlişkileri, 18. Ve 19. Yüzyıllar. P. M. Asuero içinde, *İspanya-Türkiye 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk* (s. 235-254). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Corrales, Eloy Martin (1995). La Flota Greco-Otomana En Cadiz A Fines Del Siglo XVIII. *Andalucia II* (s. 389-400). içinde Cordoba: Publicaciones de la Consejeria de Cultura de la Junta de Andalucia y Obra Social y Cultural.
- Epalza, Mikel De (1982). İntereses Árabes e İntereses Españoles en Las Paces Hispano-Musulmanas del XVIII. *Anales de Historia Contemporaneo* , 1, 7-17.
- Frangakis-Syrett, Elena (2006). *18. Yüzyılda İzmir'de Ticaret (1700-1820)*. (Ç. Diken, Çev.) İzmir: İzmir Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayını.
- Kennedy, Paul (1991). *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri: 1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar*. (B. Karanakçı, Çev.) Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Moreno, Joseph (1790). *Viaje a Constantinopla en el año de 1784*. Madrid: Imprenta Real.
- Öztuna, Yılmaz (1998). *Osmanlı Devleti Tarihi* (Cilt 1). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Tabakoğlu, Hüseyin Serdar (2007). The Re-Establishment of Ottoman-Spanish Relations in 1782. *Turkish Studies* , 2/3, 496-524.
- Tabakoğlu, Hüseyin Serdar (2010). XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İspanya İlişkileri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1983). *Osmanlı Tarihi* (Cilt 4/2). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Vâsıf Efendi, A. (1978). *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr*. (M. İlgürel, Dü.) İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.